

İslamiyet Öncesi Türk Edebiyatı

Sözlü Dönem

1. Genel Özellikler

...

2. Destan

...

3. Koşuk

Sığır denen av törenlerinde ve *şölen* denen eğlencelerde söylenen; *aşk*, *doğa*, *kahramanlık* gibi konuları işleyen şiiirdir. Halk edebiyatında *koşma*, divan edebiyatında *gazel* adını alır. *Kopuz* adı verilen sazlar eşliğinde söylenir.

Dörtlüklerle; 7, 8 veya 11'li hece ölçüsüyle ve *aaab uyak şemasıyla* söylenir. Koşuklarda genellikle *yarım uyak* vardır.

4. Sagu

Yuğ denen, önemli bir kişinin ölümünden sonra düzenlenen *cenaze törenlerinde* söylenen şiiirlerdir. O kişinin kahramanlıklarını, ölümünden duyulan acıyı konu alırlar. Halk edebiyatında *ağıt*, divan edebiyatında *mersiye* adını alır.

Biçim bakımından koşuk ile aynı özellikleri gösterir: *dörtlüklerle*, 7'li hece ölçüsüyle ve *aaab uyak şemasıyla* söylenir; *yarım uyak* vardır.

5. Sav

Günümüzdeki *atasözünün* karşılığıdır. Özlü sözdür; az kelimeyle çok şey anlatır. Bazıları ses değişiklikleriyle günümüze ulaşmıştır. Şiir dizesi veya düzyazı olarak karşımıza çıkabilir.

Yazılı Dönem

...

İslam Etkisinde Gelişen Türk Edebiyatı

Geçiş Dönemi Eserleri

1. Kutadgu Bilig

Geçiş döneminin ilk eseridir. XI. yy. da Yusuf Has Hacib tarafından yazılmıştır. Eserin adı *mutluluk veren bilgi* anlamına gelir. Hem bu dünyada hem ahirette *mutlu olmanın yollarını anlatmakla beraber bir siyasetnamedir*; devletin, devlet adamının sahip olması gereken özellikleri anlatır.

Eserde bu konular *alegorik* bir şekilde işlenmiştir. Eserdeki kahramanlardan *Kün Togdı (hükümdar) adaleti, Ay Toldı (vezir) saadeti, Ögdülmüş (vezirin oğlu) aklı,*

Odgurmuş (vezirin kardeşi) akıbeti temsil etmektedir; eserde bu konular bu kahramanların diyalogları üzerinden işlenmiştir. Bu nedenle didaktik bir eserdir.

Edebiyatımızda mesnevi nazım biçiminin, beyit nazım biriminin, aruz ölçüsünün kullanıldığı ilk eserdir. Geçiş dönemi eseri olması nedeniyle eserde hem beyit hem dördlükler kullanılmıştır.

2. Divan-i Lüğati't Türk

XI. yy. da Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılmıştır. Türk dilinin ilk sözlüğü ve ansiklopedisidir. Eser, Araplara Türkçe öğretmek ve Türkçenin Arapça kadar zengin bir dil olduğunu göstermek amacıyla yazılmıştır. Türkçe kelimelerin Arapça olarak anlamları açıklanmış; bu kelimelerin geçtiği koşuk, sagu ve savlar verilmiştir. Eser bu sayede sözlü dönem eserlerinin yazıya geçirilerek günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Bunu yanında Türklerin örf ve gelenekleri, yaşadıkları coğrafya hakkında bilgiler verilmiştir.

Eser hem mensur (düzyazı) hem manzum (şiiir) biçimde yazılmıştır. Mansur kısımlar Arapça yazılan, Türkçe sözcüklerin açıklamalarıdır. Bu sözcüklere örnek olarak verilen koşuk, sagu ve savlar ise Türkçe ve manzum biçimde yazılmıştır.

3. Divan-ı Hikmet

Hoca Ahmet Yesevi'nin XII. yy. da halka İslam'ı öğretmek için yazdığı şiirlere hikmet, bu şiirlerin toplandığı antolojiye (edebiyat seçkisi) Divan-ı Hikmet denir. Hikmetler, dini-tasavvufi şiirlerdir. Bir mutasavvıf olan Ahmet Yesevi'nin öğretisinin yaymak amacıyla yazdığı şiirlerdir. Yani eserde Yesevi tarikatının öğretisi yapılmaktadır. Öğreticiliğin ön planda olduğu didaktik bir eser olduğundan sanatsal bakımdan değeri daha azdır.

Eser diğer geçiş dönemi eserlerinden farklı olarak koşuk nazım biçimiyle; dördlükler halinde ve hece ölçüsüyle yazılmıştır. Mesnevi ve gazel nazım biçiminde yazılan kısımları da vardır. Hakaniye Türkçesiyle, hitap ettiği kitle İslamı yeni kabul etmiş olan göçebe Türkler olduğundan sade ve anlaşılır bir dille yazılmıştır.

4. Atabetü'l Hakayık

XII. yy. da Edip Ahmet Yükeki tarafından yazılmıştır. Eserin adı Hakikatlerin Eşiği anlamına gelir. Bir ahlak kitabı ve nasihatnamedir (öğüt kitabı). İslami ayet ve hadislerden yola çıkılarak yazılmış; ahlaklı ve erdemli olmanın yollarını anlatan, bazı faziletlerin övgüsünü ve bazı kusurların yergisini yapan, dini öğretiler vermeyi amaçlayan didaktik bir eserdir.

Eserin başında yer alan ve İslam'a, Allah'a, peygambere, halifeye vs. övgü niteliğinde olan kısım beyitlerle ve gazel nazım biçimiyle yazılmıştır. Asıl eser ise dördlüklerle, aruz ölçüsü ve aaba uyak şemasıyla yazılmıştır.

Halk Edebiyatı

1. Genel Özellikler

Saz ve tekke şairlerinin oluşturduğu bir edebiyattır. Manzum ağırlıkta olmakla beraber mensur ve manzum eserler verilmiştir. Aşk, doğa, ayrılık, özlem, kahramanlık gibi konular işlenmiştir. Şiirler çoğu zaman saz eşliğinde doğaçlama

söylenmiştir, bu yüzden kusursuz biçimsel özellikler ve derin bir anlam görülmez. Dörtlük nazım birimi, hece ölçüsü, yarım ve cinaslı uyak kullanılmıştır. Son dörtlükte şairin adı geçer, buna *tapşıрма* denir. Bazen aruz ölçüsü, bent nazım birimi kullanılmıştır. Kullanılan dil sade ve anlaşılırdır. Söz sanatlarına ve kalıplaşmış sözlere bazen rastlanır. Şiirlerde başlık yoktur, nazım biçimine göre başlık konur. Şiirler konularına göre güzelleme, koçaklama, taşlama, ağıt, ilahi, ağıt, devrite gibi isimler alır. Halk edebiyatı şairlerinin hayatları ve eserleri *cönk* denen defterlerde toplanır. Aslı ile Kerem, Ferhat ile Şirin, Dede Korkut gibi hikayeler mensur biçimde yazılmıştır. Anonim, aşık ve tekke edebiyatı olarak üçe ayrılır.

Anonim Halk Edebiyatı

1. Mani

Genellikle aşk konusunu ele alan, tek dörtlükten oluşan, mani nazım biçimi ve 7'li hece ölçüsüyle söylenen şiiirdir. aaba uyak şemasıyla söylenir. İlk iki dizesi konuya genel bir giriş yapmak ve/veya uyak şemasını ve ölçüyü sağlamak amacıyla söylenir, esas anlatılmak istenen son iki dizededir.

2. Türkü

Aşk, doğa, güzellik, kahramanlık konularını ele alan; çeşitli ezgilerle, 7, 8 veya 11'li hece ölçüsüyle söylenen şiiirdir. Asıl sözlerin söylendiği bölüme bent, her bendin sonunda yinelenen kısma kavuştak denir. Her türküde kavuştak olmayabilir. Bentler 3 veya 5 dizeli olabilir, az da olsa bent yerine dörtlük kullanılabilir. Söyleyeni genellikle bilinmez, bazılarının düzenleyicisi bilinir.